

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ЛУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

І. Б. Садовська, Т. В. Божидарнік, К. Є. Нагірська

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України
для студентів вищих навчальних закладів*

«Видавництво
«Центр учбової літератури»
Київ – 2013

УДК 657(075.8)
ББК 65.052я73
С 14

*Гриф надано
Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України
(лист № 1/11–7515 від 10.08.2011 р.)*

Рецензенти:

Правдюк Н. Л. – доктор економічних наук, професор (Вінницький національний аграрний університет);

Гарасим П. М. – доктор економічних наук, професор (Львівська державна фінансова академія);

Малік М. Й. – доктор економічних наук, професор, (ННЦ «Інститут аграрної економіки» УААН).

Садовська І. Б. Бухгалтерський облік [текст] : навч. посіб. / І. Б. Садовська,
С 14 Т. В. Божидарнік, К. Є. Нагірська. – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 688 с.

ISBN 978-617-673-160-3

Структуру навчального посібника розроблено відповідно до анотації змісту дисципліни «Бухгалтерський облік».

Текст навчального посібника викладено логічно, наочно, з наведенням таблиць, схем, рисунків, що сприяють кращому розумінню матеріалу та допомагають його викладанню. Особливу увагу зосереджено на управлінському обліку, який є базовим у підготовці майбутніх фахівців управління підприємствами та організаціями.

Навчальний посібник вирішує досить важливе завдання дисципліни бухгалтерський облік, яке полягає в тому, щоб на належному рівні подати студентам навчальний матеріал, максимально наближаючи виробничі ситуації до дійсності, навчити студентів спрямувати теорію бухгалтерського обліку на розвиток методів отримання, обробки і використання облікової інформації в системі управління підприємством в умовах глобалізації економіки.

Рекомендовано для студентів вищих навчальних закладів, коледжів, а також для бажаючих самостійно оволодіти теоретичними знаннями і практичними навичками з бухгалтерського обліку.

УДК 657(075.8)
ББК 65.052я73

ISBN 978-617-673- 160-3

© Садовська І. Б., Божидарнік Т. В., Нагірська К. Є., 2013.
© «Видавництво «Центр учбової літератури», 2013.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	13
------------	----

РОЗДІЛ І. ОСНОВИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

ТЕМА 1. Загальна характеристика бухгалтерського обліку, його предмет і метод

1.1. Сутність господарського обліку, вимоги, вимірники та види	16
1.1.1. Еволюція обліку та основні тенденції його розвитку ...	16
1.1.2. Господарський облік і вимоги до нього	17
1.2. Функції, предмет і метод бухгалтерського обліку	30
1.2.1. Функції і завдання бухгалтерського обліку	30
1.2.2. Предмет і об'єкти бухгалтерського обліку	36
1.2.3. Метод бухгалтерського обліку та його елементи	47

ТЕМА 2. Бухгалтерський баланс

2.1. Економічна сутність, значення та види балансового узагальнення	66
2.2. Бухгалтерський баланс: будова, зміст, призначення	69
2.3. Господарські операції та їх вплив на бухгалтерський баланс	76

ТЕМА 3. Рахунки бухгалтерського обліку і подвійний запис

3.1. Рахунки бухгалтерського обліку: зміст і будова	86
3.2. Подвійний запис	90

3.3. План рахунків бухгалтерського обліку	92
3.4.Класифікація рахунків	94
3.5. Узагальнення даних поточного бухгалтерського обліку	101

ТЕМА 4. Оцінювання та калькуляція

4.1. Оцінка як система вартісного виміру: поняття, значення, методи	110
4.2. Калькуляція в системі бухгалтерського обліку: поняття, значення, види, класифікація витрат	115
4.3. Оцінка і калькулювання при відображенні в обліку процесів господарської діяльності	121
4.3.1. Процеси діяльності суб'єкта господарювання і характеристика кругообігу засобів підприємства	121
4.3.2. Облік процесу придбання засобів виробництва	131
4.3.3. Облік процесу виробництва та формування собівартості готової продукції	136
4.3.4. Облік процесу реалізації готової продукції і формування фінансових результатів	141

ТЕМА 5. Документування та інвентаризація, техніка і форми бухгалтерського обліку

5.1. Поняття про документи. Вимоги до складання документів	149
5.2. Класифікація бухгалтерських документів	152
5.3. Порядок опрацювання бухгалтерських документів ...	155
5.4. Виправлення помилок у первинних документах	155
5.5. Організація документообігу	157
5.6. Порядок зберігання документів	160
5.7. Інвентаризація, її види та порядок проведення	162
5.8. Документальне забезпечення інвентаризації та відображення її результатів в обліку	165
5.9. Облікові реєстри та їх класифікація	169
5.10. Форми ведення бухгалтерського обліку	177
5.11. Організація бухгалтерського обліку	185

РОЗДІЛ П.
БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПІДПРИЄМСТВ

ТЕМА 6. Облік грошових коштів і дебіторської заборгованості

6.1. Економічна суть грошового обігу і розрахунків	195
6.2. Облік касових операцій	198
6.3. Облік безготівкових розрахунків	208
6.4. Облік дебіторської заборгованості	212

ТЕМА 7. Облік запасів

7.1. Економічний зміст та оцінка запасів	229
7.2. Нормативне забезпечення обліку запасів	241
7.3. Документування господарських операцій з руху запасів	245
7.4. Аналітичний та синтетичний облік запасів	253
7.5. Складський облік запасів	261
7.6. Інвентаризація запасів	262

ТЕМА 8. Облік необоротних активів

8.1. Облік основних засобів	266
8.1.1. Основні засоби. Економічна суть. Класифікація. Оцінка	266
8.1.2. Первинний облік основних засобів	269
8.1.3. Синтетичний та аналітичний облік основних засобів	272
8.1.4. Облік капітальних інвестицій	275
8.1.5. Облік амортизації	277
8.1.6. Облік оренди основних засобів	282
8.1.7. Інвентаризація основних засобів	293
8.2. Облік нематеріальних активів	296
8.2.1. Сутність, визначення та класифікація нематеріальних активів	296
8.2.2. Нормативна база обліку нематеріальних активів	299
8.2.3. Первинний облік нематеріальних активів	302

8.2.4. Синтетичний і аналітичний облік нематеріальних активів	304
8.2.5. Облік гудвілу	313

ТЕМА 9. Облік праці, її оплати та соціального страхування персоналу

9.1. Економічна суть, форми та системи оплати праці	317
9.2. Нормативно–правове регулювання обліку оплати праці	327
9.3. Первинний облік праці та заробітної плати	328
9.4. Аналітичний та синтетичний облік оплати праці	331
9.5. Порядок нарахування відпускних та лікарняних	333
9.6. Облік розрахунків за соціальним страхуванням персоналу	337

ТЕМА 10. Облік зобов'язань

10.1. Облік довгострокових і поточних зобов'язань	341
10.2. Облік розрахунків з бюджетом	347
10.2.1. Нормативна база обліку розрахунків з бюджетом ...	347
10.2.2. Сутність та класифікація податків	348
10.2.3. Податок на прибуток	349
10.2.4. Податок на додану вартість	349
10.2.5. Відображення операцій по розрахунках з бюджетом в регістрах та на рахунках бухгалтерського обліку	351

ТЕМА 11. Облік власного капіталу

11.1. Поняття та класифікація власного капіталу	351
11.2. Нормативно–законодавче забезпечення обліку власного капіталу	359
11.3. Документальне забезпечення господарських операцій з обліку власного капіталу	361
11.4. Аналітичний і синтетичний облік власного капіталу та розкриття інформації у фінансовій звітності	363

ТЕМА 12. Облік фінансових інвестицій

12.1. Визначення та класифікація фінансових інвестицій .	369
--	-----

12.2. Нормативно–правове і фінансове регулювання інвестиційної діяльності	375
12.3. Синтетичний та аналітичний облік фінансових інвестицій	376
12.4. Первісна оцінка фінансових інвестицій	377

ТЕМА 13. Облік доходів і фінансових результатів

13.1. Економічна суть категорії «доходи»	383
13.2. Первинний, аналітичний та синтетичний облік доходів	385
13.3. Економічна суть фінансових результатів	387
13.4. Відображення фінансових результатів на рахунках бухгалтерського обліку	388

ТЕМА 14. Фінансова звітність

14.1. Поняття та принципи побудови звітності	395
14.2. Класифікація звітності та її користувачі	398
14.3. Порядок складання, подання й оприлюднення фінансової звітності	401
14.4. Форми фінансової звітності	404
14.4.1. Примітки до фінансової звітності	413

РОЗДІЛ III. УПРАВЛІНСЬКИЙ ОБЛІК

ТЕМА 15. Сутність і організація управлінського обліку

15.1. Сутність та завдання управлінського обліку	416
15.1.1. Сутність управлінського обліку	416
15.1.2. Завдання управлінського обліку	418
15.2. Етапи розвитку управлінського обліку та його сучасні концепції	418
15.3 Предмет, метод, принципи і функції управлінського обліку	420
15.3.1. Принципи управлінського обліку	421
15.3.2. Функції управлінського обліку	423

15.4. Відмінності та взаємозв'язок між управлінським та фінансовим обліком	424
15.5. Організація управлінського обліку	426

ТЕМА 16. Склад витрат виробництва та їх класифікація

16.1. Мета та підходи до класифікації витрат в управлінському обліку. Нормативне забезпечення	432
16.1.1. Групування витрат	433
16.1.2. Нормативно-правове забезпечення	434
16.2. Класифікація витрат виробництва	435
16.2.1. Класифікація витрат для цілей фінансового обліку ..	435
16.2.2. Класифікація витрат для цілей управлінського обліку	437
16.2.2.1. Витрати для оцінки запасів	437
16.2.2.2. Витрати для прийняття рішень	441
16.2.2.3. Витрати для забезпечення контролю	443

ТЕМА 17. Поведінка та функція витрат

17.1. Поведінка витрат	446
17.1.1. Фактори впливу на поведінку витрат	446
17.1.2. Поведінка змінних витрат	446
17.1.3. Поведінка постійних витрат	448
17.1.4. Поведінка змішаних витрат	449
17.2. Визначення функції витрат	452
17.2.1. Методи побудови функції витрат	452
17.2.2. Технологічний аналіз	453
17.2.3. Метод аналізу рахунків	453
17.2.4. Метод вищої-нижчої точки	453
17.2.5. Метод візуального пристосування	454
17.2.6. Методи регресійного аналізу	454
17.3. Управлінські судження при визначенні поведінки витрат	457

ТЕМА 18. Системи і методи обліку витрат і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг)

18.1. Характеристика і види систем виробничого обліку	460
---	-----

18.2. Методи обліку витрат	463
18.2.1. Облік фактичних витрат	464
18.2.2. Облік нормативних витрат	464
18.2.3. Позамовний метод обліку витрат	465
18.2.4. Попроцесний метод обліку витрат	466
18.3. Поняття собівартості та її види	466
18.4. Калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) ..	469
18.4.1. Калькулювання за замовленнями	470
18.4.2. Калькулювання за процесами	471
18.4.3. Способи калькулювання	471

ТЕМА 19. Облік і калькулювання за повними витратами

19.1. Вітчизняні методи обліку і калькулювання за повними витратами	475
19.1.1. Позамовний метод	476
19.1.2. Попередільний метод	478
19.1.3. Попроцесний метод	479
19.1.4. Нормативний метод	479
19.2. Зведений облік витрат	480
19.3. Зарубіжні методи обліку і калькулювання повних витрат	482
19.3.1. Метод однорідних секцій	482
19.3.2. Метод «стандарт-косту»	484
19.3.3. Метод нормативного розподілу витрат	485
19.4. Облік і розподіл непрямих витрат	486

ТЕМА 20. Облік і калькулювання за змінними витратами

20.1. Система обліку і калькулювання за змінними витратами	491
20.1.1. Сутність системи змінних витрат	491
20.1.2. Класифікація змінних витрат	493
20.2. Система «директ-костинг» – система обліку змінних витрат	494
20.2.1. Історичні аспекти «директ-костингу»	494
20.2.2. Простий «директ-костинг»	496
20.2.3. Розвинутий «директ-костинг»	497
20.2.4. Порядок відображення у звітності	498

20.3. Калькулювання змінних витрат: звітність за сегментами та оцінка діяльності	499
20.3.1. Звітність за сегментами	499
20.3.2. Планування та контроль	500

ТЕМА 21. Облік і калькулювання за нормативними витратами

21.1. Сутність та принципи нормативного обліку витрат ...	503
21.1.1. Елементи нормативної системи обліку	503
21.1.2. Принципи системи нормативного обліку	504
21.2. Облік нормативних витрат, змін та відхилень від норм	504
21.2.1. Види норм	505
21.2.2. Нормативна калькуляція та її особливості	505
21.3. Суть системи обліку і калькулювання за нормативними витратами	509
21.3.1. Варіанти обліку за нормативними витратами та облік відхилення від норм	509
21.3.2. Аналіз відхилень від нормативів витрат	510
21.3.2.1. Матеріальні витрати	511
21.3.2.2. Прямі витрати на оплату праці	511
21.3.2.3. Накладні витрати	511

ТЕМА 22. Аналіз взаємозв'язку витрат, обсягу діяльності та прибутку

22.1. Мета і методи аналізу взаємозв'язку «витрати–обсяг–прибуток»	516
22.2. Основні припущення в аналізі взаємозв'язку «витрати–обсяг–прибуток»	519
22.3. Визначення точки беззбитковості за допомогою рівнянь	524
22.4. Маржинальний метод визначення точки беззбитковості	526
22.5. Графічний аналіз взаємозв'язку витрат, обсягу діяльності та прибутку	531
22.6. Аналіз взаємозв'язку «витрати–обсяг–прибуток» за умов асортиментності продукції (багатопродуктового виробництва)	536
22.7. Аналіз чутливості прибутку	537

ТЕМА 23. Аналіз релевантності інформації для прийняття управлінських рішень

23.1. Загальна характеристика управлінських рішень	542
23.2. Поняття релевантності інформації	545
23.2.1. Перше правило релевантності	546
23.2.2. Друге правило релевантності	547
23.3. Оптимальне використання ресурсів в умовах обмеження	548
23.3.1. Аналіз за наявності одного обмеження	549
23.3.2. Аналіз при двох обмеженнях	550
23.3.3. Аналіз при трьох і більше обмеженнях	550

ТЕМА 24. Бюджетування і контроль витрат, доходів та фінансових результатів діяльності підприємства

24.1. Бюджетування як інструмент управлінського контролю та види бюджетів	554
24.2. Порядок складання та взаємоузгодження бюджетів ..	560
24.2.1. Бюджет продаж	560
24.2.2. Бюджет виробництва	561
24.2.3. Бюджет прямих витрат праці	561
24.2.4. Бюджет використання матеріалів	562
24.2.5. Бюджет придбання матеріалів	563
24.2.6. Бюджет виробничих накладних (загальновиробничих) витрат	564
24.2.7. Бюджет собівартості виготовленої продукції	565
24.2.8. Бюджет собівартості реалізованої продукції	566
24.2.9. Бюджет адміністративних витрат	567
24.2.10. Бюджет витрат на збут	567
24.2.11. Бюджетний звіт про прибуток	568
24.2.12. Бюджет грошових коштів	569
24.3. Методика і техніка контролю за виконанням бюджетів і аналіз відхилень	570

ТЕМА 25. Облік, контроль і звітність за центрами відповідальності

25.1. Сутність, типи центрів відповідальності	576
25.1.1. Переваги та недоліки децентралізації	576

25.1.2. Типи центрів відповідальності	578
25.2. Оцінка діяльності центрів відповідальності	580
25.3. Трансфертне ціноутворення	583
25.4. Контроль та внутрішня звітність за центрами відповідальності	585
ТЕМА 26. Стратегічний управлінський облік	
26.1. Управлінський облік у системі стратегічного менеджменту	591
26.2. Управління на основі аналізу діяльності	603
26.2.1. Якість як зброя конкуренції	605
26.2.2. Час як зброя конкуренції	606
26.2.3. Теорія обмежень і облік продуктивності	607
26.2.4. Система «якраз вчасно»	609
26.3. Облік витрат для безперервного вдосконалення діяльності	611
26.3.1. Цільове калькулювання	611
26.3.2. Калькулювання для безперервного вдосконалення	612
Глосарій бухгалтерських термінів	615
Список використаної літератури	657
Додатки	666

ВСТУП

Вища освіта в Україні перебуває в стані адаптації до реформ, спричинених впровадженням болонського процесу. В цих умовах акцентується особлива увага на перебудові форм і методів організації навчального процесу, який повинен забезпечити творче засвоєння програмного матеріалу в поєднанні з набуттям практичних навичок і вивченням міжнародного досвіду.

Навчальний посібник «Бухгалтерський облік» є актуальним і таким, що відповідає вимогам часу. Це обумовлено в першу чергу потребою постійного оновлення навчальних матеріалів з облікових дисциплін, які серед економічних мають найбільшу залежність від постійних змін чинних нормативно-правових актів.

В навчальному посібнику докладно розглянуто основи бухгалтерського обліку та обліку господарської діяльності підприємств. При викладенні матеріалу враховані зміни і доповнення до нормативно-правових актів, чинних в Україні станом на 1 вересня 2012 року.

Структура навчального посібника представлена наступним чином: в першому розділі «Основи бухгалтерського обліку» пропонуються завдання за наступними темами: загальна характеристика бухгалтерського обліку, його предмет і метод; бухгалтерський баланс; рахунки бухгалтерського обліку і подвійний запис; оцінювання та калькуляція; документація та інвентаризація, техніка і форми бухгалтерського обліку.

У другому розділі «Бухгалтерський облік господарської діяльності підприємств» подано матеріал у розрізі тем: облік грошових коштів і дебіторської заборгованості; облік запасів; облік необоротних активів; облік праці, її оплати та соціального страхування персоналу; облік зобов'язань; облік власного капіталу; облік фінансових інвестицій; облік доходів і фінансових результатів; фінансова звітність.

Виокремлення розділу «Управлінський облік» є цілеспрямованим з точки зору авторів, що сприятиме підготовці фахівця вищого рівня, здатного розв'язувати складні задачі прийняття управлінських рішень в умовах невизначеності та кризової економіки.

Представлений «Глосарій бухгалтерських термінів» стане значною допомогою у засвоєнні студентами поданого в посібнику матеріалу. Наведені в Додатку витяги з нормативно-правових актів також сприятимуть оволодінню ґрунтовними знаннями з бухгалтерського обліку.

Для розвитку логічного мислення і поглибленого вивчення окремих питань автором в навчальному посібнику запропоновано ситуації, які зустрічаються в практичній діяльності підприємств, мають дискусійний характер і неоднозначність щодо їх вирішення та потребують самостійного опрацювання нормативно-правової бази.

Текст навчального посібника викладено логічно, наочно, з наведенням таблиць, схем, рисунків, що сприяють кращому розумінню матеріалу та допомагають його викладанню. Особливу увагу зосереджено на первинному обліку: по кожній темі пропонується опис переліку типових документів із зазначенням форм і назв, а також викладено порядок їх оформлення і складання.

Навчальний посібник вирішує досить важливе завдання дисципліни бухгалтерський облік, яке полягає в тому, щоб на належному рівні подати студентам навчальний матеріал, максимально наближаючи виробничі ситуації до дійсності, навчити студентів спрямувати теорію бухгалтерського обліку на розвиток методів отримання, обробки і використання облікової інформації в системі сучасного підприємства.

Навчальний посібник може бути використано у вищих навчальних закладах, коледжах, а також для бажаючих самостійно оволодіти теоретичними знаннями і практичними навичками з бухгалтерського обліку.